

ISSN 0352-5716 | UDC 93/99(05)

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ

ЗА ИСТОРИЈУ

88

НОВИ САД
2013

Јелена Илић

„ЦРКВА ЗВАНА МАНАСТИР” ДЕЈАНОВАЦ И ПИТАЊЕ ШКОЛОВАЊА ПРАВОСЛАВНЕ ДЕЦЕ У ГРАДИШКОЈ РЕГИМЕНТИ ПОЛОВИНОМ 18. ВЕКА

САЖЕТАК: Питање школовања православне деце у Градишкој регименти актуелизовано је половином 18. века, захтевом за обнову манастира Дејановац као својеврсног образовног центра у овој регименти. Молбу овакве садржине први пут су поднели региментски официри епископу у Пакрацу децембра 1753. године, а ускоро су им се придружили и представници православних села у околини Окучана. Државне власти су решавању овог предлога приступиле крајем 1756. и током прве половине 1757. године организујући комисијско истраживање на терену. Коначна одлука била је негативна, али је њој, осим закључка да манастир никада није постојао, допринела и чињеница да је, у међувремену, при штабу у Новој Градишкој отворена школа. Међутим, осим штапске школе, залагањима православних официра Градишке регименте са тадашњим мајором, а каснијим пуковником Јованом Миљевићем на челу, у истом месту основана је и народна школа, независна од црквених и државних власти.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Градишка регимента, манастир Дејановац, XVIII век, школе, православна црква

ПОДРУЧЈЕ И ПАРОХИЈА ДЕЈАНОВАЦ У ПРВОЈ ПОЛОВИНИ 18. ВЕКА

Славонија је, након века и по османске власти, припала Хабзбуршкој монархији освајањима током Бечког рата (1683–1699). У првим војним пописима новоосвојених крајева из 1698. године нашао се и опис „хајдучког села” Дејановац. Село је већ тада припадало подручју на коме је формирано крајиште, а његови становници су се, приликом пописивања, и званично изјаснили за „хајдучки”, тј. граничарски статус. Описано је као место у близини Саве, удаљено од реке и расуто „у кругу од две немачке милје”, са тргом (оррідум) који се назива Дејановац. Опис из 1698. године сведочи о томе да је село било насељено у току османске власти и у завршним годинама Бечког рата. Становници су и у турско време били пандури

или стражари, сви „грчког” обреда. Њихова обавеза била је да мотре на пролазнике, због чега су били ослобођени новчаних обавеза према султану, али не и радне и натуралне обавезе према турском команданту Градишке. Положај им се није променио ни када су, током Бечког рата, дошли под хабзбуршку власт. Били су обавезни да врше сталну војну (граничарску) службу и дају *ѿорцију* за издржавање трупа команданта у Броду. Дејановац је 1698. године имао 80 кућа. У његовом суседству, према подацима истог пописа, налазила су се села Богићевци, Бодеграји, Драгалић и Цаге, а у даљем окружењу Церник, Јасеновац, Бела Стена и (Стара) Градишка.¹

Територија описана под именом села Дејановац 1698. године временом је подељена између неколико насеља. О томе, између осталог, сведочи свеобухватни попис Славонске војне границе из 1752. године, у коме је наведено неколико насеља са истим префиксом: Дејановац-Кочани (Окучани), Дејановац-Врбовљани, Дејановац-Бодеграји, Дејановац-Гређани, Дејановац-Чапргинци, Дејановац-Дубовац, Дејановац-Човац, Дејановац-Цаге и Дејановац-Косовац.² Осим Цага и Бодеграја који се помињу 1698. године, остала села су новонасељена или издвојена из заселака Дејановца током прве половине 18. века. У питању је био простор који се од побрђа Псуња простирао до ниског и плавног залеђа Старе Градишке. Са изузетком оближњих католичких села (Горњи) Богићевци и Драгалић, у која су се становници доселили из Карловачког генералата и Босне око 1695. године, сва наведена села била су православна, увећана миграцијама становништва из Босне, у периоду око 1718. и 1739. године.

Употреба назива Дејановац често није прецизирана у изворима из прве половине XVIII века. У ширем смислу он се односио на парохијско подручје у којем се налазило низ насеља, а у ужем смислу на село Окучани. Први случај потврђен је у наводу једног пописа из 1734. године, у коме се помиње „ѿнурија свештеника Михаила и Радоице и двоју Георгија – село Деановци, 210 кућа”.³ На овај начин треба разумети и белешку у књизи литургија коју је капетан Јован Миљевић приложио „у цркву светопетковачку, в место Дејановци, село Гређани” 28. маја 1749. године.⁴ Са друге стране, документ којим је архимандрит Софроније Јовановић изабран за заступника пакрачког епископа Нићифора Стефановића 24. априла 1741. године, између осталих, потписао је „Георгие Станич, парок

¹ I. Mažuran, *Popis naselja i stanovništva u Slavoniji 1698. godine*, Osijek 1988, 222–227; Pagus Haidonice Dianovcz. Иначе, у изворима се назив овог места наводи као Dianovacz и Deanovaz.

² Österreichisches Staatsarchiv (ÖStA), Kriegsarchiv (KA), Hofkriegsrath (HKR), 1753 – 61 – 324/4, документ објављен у: Ј. Илић, „Славонско-сремска војна крајина половином 18. века”, *Зборник о Србима у Хрватској* 9.

³ Музеј Српске православне цркве, Оставина Радослава Грујића – архивалије, док. бр. 287; Д. Кашић, *Српски манастѿири у Хрватској и Славонији*, Београд 1971, 275.

⁴ Љ. Стојановић, *Сѿари српски зајиси и најѿиси*, књ. 5, Београд 1987², 21 (натпис бр. 7410).

дејановачки, са свим свештенством”, који се само две године касније потписао као „Георгие Станић, парок окупчи”.⁵ Слично, Козма Петровић, „парох деановачки” поменут у запису у књизи насталој у Брну 1758. године,⁶ заправо је био парох села Врбовљани, чије је седиште такође била црква у Окучанима.⁷

Подаци о манастиру, или тачније цркви манастира Дејановац, потичу из каснијег периода. У опису насеља из 1698. године изричито је наведено да у њему нема грађевине од камена. Ова констатација превасходно се односила на тврђавске објекте, али претпостављамо и на друге грађевине, попут манастира.⁸ У попису Пакрачке епархије из 1759. године забележено је да је „црква дрвена манастира Деановца” била седиште три парохије – Врбовљанске, Човачке и Окучанске, које су обухватале села Врбовљани, Човац, Окучани и Дубовац.⁹ Црква је била посвећена Светим Архангелима и налазила се у Окучанима. Као и друге цркве Градишког протопопијата била је дрвена,¹⁰ а освештао ју је пакрачки епископ Софроније Јовановић (1743–1757).¹¹ Иако поједини црквени извори о окупанској цркви говоре као о цркви манастира, у овим а ни у другим изворима нема помена других обележја манастирског комплекса.

ПОКУШАЈ ОБНОВЕ МАНАСТИРА ДЕЈАНОВАЦ

У периоду 1754–1756. године митрополит Павле Ненадовић (1749–1768) упутио је, у име пакрачког епископа Софронија Јовановића, молбу царици Марији Терезији (1740–1780) да дозволи обнову „тренутно запустелог” манастира Дејановац, како би у њему било смештено неколико учених монаха са задатком да подучавају православну омладину Градишке регименте. Митрополит је своју молбу поткрепио образложењем да граничари и њихова деца, поред уобичајене потребе за богослужењем и добијањем светих сакрамената преко надлежних сеоских свештеника, имају потребе и за „другим” језицима, читањем и писањем, и наукама, а то се најбоље може обезбедити преко калуђера. Он је зато молио царицу

⁵ Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачкој владичанствија*, Сремски Карловци 1906, 33, 47.

⁶ Љ. Стојановић, *Сџари српски записи и најписи*, књ. 5, 21 (напис бр. 7412).

⁷ Архив Српске академије наука и уметности у Сремским Карловцима (АСАНУК), Митрополијско-патријаршијски архив (МП), фонд „А”, 1759/383; Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачкој владичанствија*, 90–91.

⁸ I. Mažuran, *Popis naselja i stanovništva*, 227: „... Locus aedificii alicuius lapidei hic non apparet”.

⁹ АСАНУК, МП „А”, 1759/383; Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачкој владичанствија*, 90–91.

¹⁰ Све парохијалне цркве Градишког протопопијата, судећи према црквеном попису из 1759. године, биле су дрвене (са изузетком цркве у Новој Градишки) и имале су ограђене порте и гробља.

¹¹ Јовановић, Софроније (Нови Сад, ? – Пакрац, 26.12.1757), епископ пакрачки, у: *Српски биографски речник*, књ. 4 (И–Ка), Нови Сад 2009, 631–632 (Б. Цинцар Костић).

да дозволи да манастир буде обновљен и настањен монасима православне вере, који би припремали омладину Градишке регименте за државну службу.¹² Уз молбу, митрополит је у Беч доставио и молбе које су официри и представници православних општина Градишке регименте претходно поднели пакрачком епископу.

Претпостављамо да је прва молба у којој је школско питање доведено у везу са обновом манастира Дејановца била она коју је 14 виших и нижих официра Градишке регименте потписало 20. децембра 1753. године у Новој Градишки и упутило пакрачком епископу. Официри се у својој молби нису осврнули на прошлост манастира и узрок његовог пропадања, већ су истакли потребу за образовањем свог нараштаја, „јер је у садашњим временима неопходно, како граничарима тако и цивилима, да буду оспособљени за читање и писање, као и друге науке и језике”. Нагласили су да сваки виши и нижи официр у царско-краљевској служби, поред осталог, мора бити писмен. Они су подсетили на то да је граничаре потребно подучавати хришћанском животу и науци, али и више од тога, да њихова деца треба да науче да „пазе на царске законе, што се до сада слабо чинило”. Они су желели да „поред нашег славонско-илирског писма и језика” уче и друге науке и језике, и поред тога што су се у свакој парохији налазили свештеници који су просвећивали локално становништво. Зато су официри најпонижније молили епископа да код царице и највиших власти издејствује дозволу да у Дејановцу буде обновљен манастир и у њему постављено неколико учених калуђера, „као што је то и раније било”, који би све граничаре подучавали хришћанским правилима и животу, не само у част Бога, него и у корист државе.¹³

Посебну молбу епископу поднели су представници граничарских села, „из нужде”, јер у њиховој Граници није било ниједног манастира, иако им је био преко потребан. Њихов „једнодушни захтев и жеља одувек” били су да им деца, поред „нашег славонског” писма и језика, уче и друге науке „зарад уздизања божјег имена и царског интереса”. Указали су на неизвесност свог положаја, исказујући наду да ће остати у граничарском статусу и поретку у коме су и сада, иако не знају шта ће се са њима догађати наредних година и какви су планови Њеног височанства. Пошто нису били у могућности да своју децу шаљу у даље и више школе, понизно су молили епископа да издејствује милост којом ће њихова Градишка регимента обновити манастир. Управо у овој молби сажето је предање са више детаља о прошлости манастира. Граничари су се позвали на тренутак досељавања својих предака на простор Посавске границе, када је у месту

¹² КА, НКР, 1756 – 74 – 394, фолио 3.

¹³ Исто, фолио 8.

Дејановцу, где се у њихово време налазила окучанска парохијална црква, изграђен манастир. Тврдили су да су у том манастиру неколико година служила два монаха све до турског упада 1716. године, када су заједно са локалним становништвом напустили ово станиште. Монаси су страдали у избеглиштву, а манастир је запустео. Молбу је потписало 64 „понизне слуге”, тј. обична граничара, наводећи село, име и презиме, и чин уколико га је било.¹⁴

Различита провенијенција молби упућених пакрачком епископу и достављених на увид властима у Бечу имала је за циљ да укаже на то да је у основи предлога о обнови манастира као образовног центра била иницијатива народа. Усклађени поступак народних, војних и црквених представника, као и истоветност употребљених фраза, требало је да наметне утисак искрености и јединства подносилаца молби у настојању да се изборе одређена права и уступци. Граничари су у њима исказали свест о свом неизвесном положају, официри свест о потреби да сваки виши и нижи официр у царској служби буде писмен, а митрополит је нагласио сврху подужећа „за утеху градишке граничарске омладине”.¹⁵ Потреба за другачијим садржајима од оних којима су подучавали парохијални свештеници дефинисана је као не само корисна, већ и неопходна у војној служби, због чега су више пута поновљене фразе „други језици и науке” и „припрема за царску службу”. Коначно, инсистирање на тврдњи да је манастир запустео услед турског војног упада и да је страдао током рата имало је за циљ да правно утемељи захтев за обновом. Митрополит је у својој молби навео да обнова манастира није никаква „новина”, већ само поновно успостављање онога што је нестало у турском упаду 1716. године, и то по праву „*jure postliminy reconvalescire*”. Ова правна формулација односила се на обнову права над у рату изгубљеном имовином.¹⁶

Молбе градишких официра и општина, које је митрополит Павле Ненадовић доставио у прилогу своје молбе највишим властима у Бечу, преведене су са српског на немачки језик 13. септембра и упоређене са оригиналима 14. септембра 1756. године. Децембра исте године достављена је нота којом је разматрање молбе о обнови манастира Дејановца стављено на дневни ред седнице Дворског ратног савета и најављено да мишљење које буде усвојено треба проследити Илирској дворској депутацији.¹⁷ Већ

¹⁴ Исто, фолио 4–6.

¹⁵ Исто, фолио 3.

¹⁶ Исто, фолио 3. Царска одлука о прописаним условима под којима се нове православне цркве могу градити, а старе обнављати, издата је 1753. године: Ј. Радонић – М. Костић, *Српске привилегије од 1690 до 1792*, Београд 1954, 117, 144. Ова правна формулација важи и у савременом међународном праву.

¹⁷ КА, НКР, 1756 – 74 – 394, фолио 2.

током јануара 1757. године спроведено је комисијско испитивање свих поименично наведених потписника молбе, као и терена у околини Окучана, којим је установљено да наводи о постојању манастира Дејановца нису потврђени.

РЕЗУЛТАТИ РАДА ИСТРАЖНЕ КОМИСИЈЕ: ИСТОРИЈА И ПРЕДАЊЕ О МАНАСТИРУ ДЕЈАНОВАЦ

Испитивање граничара који су у име својих села потписали молбу о обнови манастира спроведено је 11–20. јануара 1757. године, а изјаве саслушаних углавном су се сложиле у појединостима. Иако је могуће да су на одговоре испитаника утицали начин испитивања и сугестије испитивача, чињеница је да оне чине најдетаљнији и најопширнији извор о томе шта су савременици знали о прошлости и мислили о статусу окупанске цркве, коју су називали манастиром. Пре свега, саслушањем је утврђено да потписници нису имали увид у коначни садржај молбе која је у њихово име поднета епископу и прослеђена митрополиту. Наиме, они су веровали да сагласност дају предлогу да се обудовелим свештеницима – Стефану Владићу и Јовици Перкићу (Перковићу), дозволи да живе у малој дрвеној кући поред окупанске цркве, да се издржавају од сопственог земљишта и подучавају граничарску децу у школи која би на истом месту била отворена, а да се то убудуће дозволи и другим обудовелим мирским свештеницима Градишке регименте. На питање испитивача да ли је неко од њих знао да потписује молбу за обнову манастира Дејановац, који су последњи калуђери напустили након једног турског упада, добијени су искључиво негативни одговори. Осим што су сви одреда потврдили да није било ни помена о томе да се молба односи на обнову манастира Дејановца, потврдили су и то да им садржај документа није прочитан пре потписивања. То је било нужно будући да су сви потписници били неписмени, те су уместо потписом своју сагласност са тобожњим садржајем молбе, на основу усменог објашњења, потврдили знаком крста. Лица која су граничарима саопштила наводни садржај документа, тражећи њихову подршку и помажући приликом потписивања, била су градишки протопоп и парох рајићки Давид Вукашиновић и, у неколицини случајева, парох човачки Ћиро Станчић. Закључак до кога је комисија дошла био је тај да су граничари потписали захтев са којим претходно нису били упознати и, штавише, са којим се нису слагали. Као неспорне прихваћене су и чињенице да су у прошлости окупанску цркву изградили калуђери пребегли из Босне, која је касније пропала и замењена садашњом црквом, а да је поред цркве стајала и дрвена кућа у којој су у неколико наврата живела два до три калуђера. Сви саслушани су се сложили у томе да никаквог турског упада није било

од времена аустријског заузимања ове области, али такође и с тим да је црква у Окучанима „одувек звана Манастир”.¹⁸

Више детаља о прошлости окупчанске цркве Светих Архангела комисија је забележила на основу посебно добијених исказа осморице старијих и угледнијих становника насеља из околине Окучана.¹⁹ Испитаници су на основу својих сећања и сазнања одговорили на питања да ли је, када и где у околини постојао „рачки” манастир, ко га је изградио, са колико монаха је био настањен и на који начин напуштен или уништен, као и то да ли се могу видети његови остаци. Сагласили су се у томе да су овамо, још пре њиховог рођења, тројица духовника по имену Георгије, Танасије и Никодим пребегли из Босне. Никодим се настанио у Човцу, док су Георгије и Танасије, „у Окучанима код потока Јелас, са ове стране, баш поред бунара”, изградили кућу дугу 5 клафтера (9–10 метара), са две собе и кухињом. Изградили су и цркву дугу 5 1/2 клафтера (10 метара), управо на месту где се сада налази црква Светих Архангела. Касније им се придружио Никодим, и заједно су ту живели три године док убрзо, један за другим, нису умрли. После њихове смрти околна села су откупила ову цркву, а како је она у међувремену пропала, мештани су на њеном месту изградили садашњу. Што се тиче куће поред цркве, њу је, према наводима једног од испитаника, откупило село Врбовљани. Ово село је кућу потом продало попу Милаку Станићу, који ју је са сином Илијом Поповићем преместио. Испитаници су потврдили да је ова кућа са црквом називана Манастиром. Осим поменутих објеката постојала је још само мала црква Светог Петра, са оне стране потока, код Врбовљана. Црква Светих Архангела стајала је усамљена, док пре 50 година, убрзо након смрти тројице калуђера, обудовели поп Владе није поново изградио дрвену кућу поред цркве. И она је после његове смрти пропала, да би коначно, пре 10 година, поп Стефан Владић изградио исту такву и у њој се настанио заједно са обудовелим свештеником Јовицом Перкићем и калуђером Станком. Последње догађаје у Окучанима појашњавају наводи појединих испитаника да је Стефан Владић био парох у суседним Врбовљанима и становник Окучана који је након смрти своје жене прелазио у Турску, али да је, немајући где да се

¹⁸ Архив Војводине (АВ), Илirsка дворска депутација (ИДД) – Ф 5, кутија 10 (1276), фасцикла 8 В, број 2.

¹⁹ Исто. Посебно су испитани старији и угледнији становници места у околини – Лаза Зечевић из Врбовљана стар 72 године, Стојић Лазић из Гређана стар 70 година, Илија Поповић из Човца стар 60 година, Сима Пиволица из Бодеграја стар 70 година, Јован Воичић из Косовца стар 80 година, и из Окучана Милош Спајић стар „преко” 70, Сима Смирић 68 и Риста Кевић „око” 70 година. Они су се сакупили у Дејановцу Окучанима у 8 сати ујутру, 11. јануара 1757, пред комисијом коју су чинили виши и нижи официри регименте обе вероисповести – потпоручници Илија Миљевић и Стипо Михаиловић, натпоручник Којо Манојловић, капетани Францискус Фон Јон и Стипо Кокановић, те поручник-аудитор Ј. Мавровић.

склони, заједно са својим рођаком у истом положају, Јовицом Перкићем из Бенковца, оспособио за становање кућу при окупачној цркви. Наводно је епископ дозволио да овде бораве, а после њихове смрти непосредно пре овог испитивања, у ову кућу доселио је Стефана Протића „из оравичког манастира” и једног учитеља.²⁰

Командант Градишке регименте, генерал Фон Рид, сумирао је наводе саслушања закључујући да су неписмени граничари на различите начине били наведени да потпишу документ, чији им садржај није прочитан, нити објашњен. Саслушани граничари су приликом истраге потврдили да немају никаква сазнања о коначном садржају молбе, тј. о монашком манастиру, турском упаду и двојници свештеника који су бежећи од Турака настрадали. На основу овог извештаја, главнокомандујући Славонске војне границе, генерал Мерси, изнео је царици мишљење да се молба сматра „претераном, и на терет Горњој крајини” јер не тражи само изградњу и оживљавање једног калуђерског манастира, који никада није постојао у Дејановцу, већ и оснивање школе, која је већ отворена у Новој Градишки.²¹ Коначно, царица Марија Терезија одлуком од 18. јуна 1757. одлучила је да одбије поменуте молбе, позивајући се на то да истрага није утврдила да је овде постојао манастир који су Турци уништили, чиме је питање обнове манастира на овој локацији скинуто с дневног реда.²² Саопштавајући своју негативну одлуку у вези са обновом манастира Дејановац, царица је напоменула и то да ће захтев граничара за оснивањем школе бити испуњен „на други начин”.²³ То значи да она, начелно, није била против просветних тежњи православних општина.

Упркос сумњивој веродостојности појединих навода на основу предања и сећања испитаника, неки од њих допуштају да буду протумачени као одраз стварних догађаја из прошлости окупачне цркве, која је називана манастиром Дејановац. Предање је сачувало успомену на миграције из Босне у ово подручје, одакле су дошли и свештеници који су у Окупачанима изградили дрвену цркву Светих Архангела и, поред ње, малу дрвену кућу за свој смештај. Изјаве савременика да се то десило пре њиховог рођења изградњу одређују пре 1700. године. Међутим, овај мало вероватан хронолошки оквир није могуће проверити будући да материјални остаци дрвених грађевина нису сачувани. С друге стране, наводи подносилаца молбе о томе да је манастир запустео у турском упаду 1716. године, који се „завршио чак код Петроварадина”, имају основа у историјској стварно-

²⁰ АВ, ИДД – Ф. 5, кутија 10 (1276), фасц. 8 В, бр. 2.

²¹ Исто.

²² С. Гавриловић – И. Јакшић, *Грађа о православним црквама Карловачке митрополије XVIII века*, Споменик САНУ СХХIII, Београд 1981, 108–109.

²³ Исто.

сти.²⁴ Наиме, постављајући питање граничарима о томе да ли су упознати са турским упадом у ове области, комисија није сугерисала на контекст ратних догађаја из 1716. године, којих се већина испитаника није ни могла сећати, па је њихов негативан одговор био очекиван. Ближој прошлости припада сећање мештана на то да су кућу при окучанској цркви, у неколико наврата, обнављали и настањивали различити калуђери и обудовели свештеници, те да су оба објекта „одувек” називали манастиром. Више поверења заслужује податак да су дрвену кућу при цркви последњи пут, десетак година пре спровођења истраге, изградили обудовели свештеници, Стефан и Јовица. То се вероватно догодило у време када је, по свему судећи, обновљена и црква у Окучанима. О обнови цркве сведочи поменути запис капетана Јована Миљевића из 1749. године, пропраћен белешком која наводи да у цркви Свете Петке у Гређанима „поче се служити” 14. октобра, а „у манастиру на рождество декем. 25 тога лета”.²⁵ У питању статуса дрвене куће при окучанској цркви преплићу се питања нерешеног положаја обудовелих мирских свештеника. По правилима православне цркве из мирског статуса требало је да пређу у монашки статус, али и свештеничке имовине. Сви испитаници били су сагласни у захтеву да становници куће при окучанској цркви треба да се издржавају од сопственог земљишта, што је могло важити за свештенике, али не и монахе за које је важило правило о заједничкој имовини. Из овог разлога њен последњи градитељ био је Стефан Владић, бивши врбовљански парох и становник Окучана, а не неки свештеник са стране. Домаћинство његовог брата, свештеника Теодора Владића, пописано је у Окучанима 1760. године.²⁶ Поп Стефан се, по свему судећи, у кућу поред цркве повукао након што је као свештеник-удовац безуспешно покушао да себи нађе место у неком манастиру на турској територији, будући да ближих није било. Из изјава саслушаних произилази да је епископ био упознат са присуством обудовелих свештеника у кући поред окучанске цркве, као и то да су у њој у ово време већ подучавана деца. По свему судећи, епископ је захтевом за обновом манастира, између осталог, настојао да дугорочно реши питање смештаја свештеника-удоваца.

Традиција о томе да су првобитни градитељи цркве и куће при цркви у Окучанима били калуђери из Босне, као и околност да су ове објекте

²⁴ Fr. Vaniček, *Specialgeschichte der Militärgrenze*, Bd. I, Wien 1875, 349–351. Током јула и августа 1716. године заиста је дошло до низа турских напада у појасу граничарских постаја Дубовац, Орубица, Млака, Јабланац, Струг и Мачковац, као и Кобаш и Свињар (Давор). Иако су напади успешно одбијени, вероватно су утицали на померање становништва у околини. У складу са тим, у молбама се наводи тврдња да је манастир због турских упада запустео, због тога што су га монаси напустили заједно са другим становништвом.

²⁵ Љ. Стојановић, *Сѣтари српски записи и најџисци*, књ. 5, 21 (натпис бр. 7411).

²⁶ КА, НКР, 1760 – 74 – 267, фолио 7.

касније настањивали обудовели свештеници, допринели су томе да овај комплекс буде називан манастиром. Стога је Франц Штефан Енгел тачно забележио у свом опису кантонских места Славонске војне границе из 1786. године да су у Окучанима „раније неколико година боравили калуђери, од којих је остала садашња парохијска црква”.²⁷ Закључак да на овој локацији нема трагова постојања манастира, иако су је повремено настањивали калуђери, већ је прихваћен и у литератури.²⁸

ЕЛИТА ГРАДИШКЕ РЕГИМЕНТЕ

Реконструкција догађаја у вези са предлогом да школа буде смештена уз обновљени манастир Дејановац указала је на постојање вишезначних интереса и различитих механизма за њихово спровођење на простору регименте. Виши и нижи официри и виђенији граничари делили су интерес за школовањем своје деце, имајући у виду да је оно било неопходно за напредовање у војној служби. С друге стране, ужи интереси црквених достојанственика тицали су се збрињавања обудовелих свештеника, али и јурисдикције над школама. Садржај званичних захтева помирио је световне и духовне представнике предлогом за оснивање школе у обновљеном манастиру. Истрага је, међутим, побила правне основе молбе, будући да је показала да манастир није постојао. Граничари представници села подржали су суштину предлога – да обудовели свештеници у дрвеној кући поред окучанске цркве подучавају децу, поричући да се њихова сагласност односила на обнову манастира. Неки официри и граничари већ су се током истраге дистанцирали од захтева за решавање школског питања у оквиру предлога о обнови манастира јер је у међувремену отворена школа при штабу у Новој Градишки, коју су похађала и њихова деца.

Показало се да званична војна и црквена организациона мрежа нису биле оквир сарадње приликом састављања молби. Нити су сва православна насеља Градишке регименте нити сва насеља Градишког протопопијата учествовала у иницијативи за обнову манастира Дејановац.²⁹ Насеља укључена у петицију су у организационом погледу била у саставу различитих компанија и парохија,³⁰ али су се сва налазила на подручју ближе

²⁷ Ф. Ш. Енгел, *Опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, Нови Сад 2003, 206.

²⁸ Д. Кашић, *Српски манастири у Хрватској и Славонији*, 275–276.

²⁹ АСАНУК, МП „А”, 1759/383; Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачког владичанства*, 87–96.

³⁰ КА, НКР, 1755 – 61 – 105/1, фолио 17–34: *Conscriptions Tabella pro 1755*. Судећи према овом попису, села потписника молбе била су распоређена у следећим компанијама: Компанија потпуковника – Дејановац Окучани, Бодиграји, Гређани, Врбовљани, Човац, Дубовац и Косовац; Компанија грофа Арунија – Горњи Богичевци, Драгалић, Доњи Богичевци, Цаге, Ширинци, Жуберковац, Ратковац, Шаговина, Смртић, Трнава; Компанија Фон Лохауа – Горњи Рајић, Боровци, Бенковац, Млака, Доњи Рајић, Голеша, Лађевац, Јабланац; Компанија Фон Лојтнера – Машић,

околине Окучана. Потписници молбе долазили су из 16 православних насеља: Окучани, Врбовљани, Гређани, Дубовац, Човац, Косовац, Цаге, (Доњи) Богићевци, Рајић, Лађевици, Бодиграји, Смртић, Трнава, Медари, Машић и Бенковац.³¹ Молба је, према томе, била иницијатива једног дела православне заједнице Градишке регименте. По страни од ових дешавања остале су православне заједнице на подручју села око реке Субоцке у побрђу Псуња, као и православна насеља у залеђу Брода у побрђу Диља.³² Неки од потписника, осим што су били војни представници својих села (обични граничари, каплари или заставници), били су и представници парохија (епитропи или њихови представници називани „команданти“). Реч је о обичним граничарима и нижим заповедницима, о којима се иначе може наћи мало података у изворима. Овде обелодањени подаци о њима прилог су познавању локалних елита и могућих интересних веза међу њима.

Првча, Љупина, Мачковац, Мала, Медари, Пољана и Ковачевац; Иста је припадност села и на основу Сербелонијеве организације компанија из 1753. године, приказана у: Ф. Ш. Енгел, *Опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, 145–147.

³¹ КА, НКР, 1756 – 74 – 394, фолио 4–6: Потписани су по следећем редоследу: Дејановац: каплар Јован Трифунковић; Врбовљани: каплар Илија Иванчевић и граничари Марко Триесковић (Дрешнов), Станко Мургашић, Марко Булић, Маријан Росић и Михајло (Ј)есимовић; Гређани: каплари Стефан Вукелић и Максим Лазић, и граничари Дамијан Зечевић, Илија Марић, Гојко Хоробабић, Филип Стопић, Стоић Лазић, Јаков Росић, Симо Дешић, Драгић Петошевић, Васо Плавшић, Симеон (К)Ракановић, Иван Дешић, Вранеш Смочилац и Михаел Ковачевић; Окучани и Дубовац: заставник Симо Оштролучанин, каплари Сава Оштролучанин и Стојан Милићевић, и граничари Кристоф (Ристо) Кевић, Радосав Коларић, Илија Вукичевић, Стојан Станисављевић и Симо Смирић; Човац: каплар Ђиро Јакотић и граничари Павле Пречић, Михаел Смиљанић, Милак Зделарић, Петар Слечковић и Ђука Велединовић; Косовац: каплар Гаврил (Гајо) Раливајевић; Цаге: граничар Михаел Цвејаковић (Јованишевић); Богићевци (Доњи): граничари Димитар Радаковић, Никола Ловреновић, Јован Кнезић, Илија Стопић, Петар Јаничић; Рајић: граничари Радиша Сердић, Васо Милашиновић, Драгоило Јовић; Лађевици: граничари Радојица Ландуп и Петар Гњатић/Игњатић; Бодиграји: каплар Која Стојнић, граничари Стефан Павић, Михат Кнежевић, Новак Лончаревић и Андрија Крушка; Смртић: граничари Никола Зделар и Петар Птица; Трнава: граничари Филип Чучуровић и Остоја Трумо (Бјелашевић); Медари: граничар Сава Мићевац (Милисавец); Машић: граничари Радосав Кнежевић, Милосав Милоичић и Марко Бачић/Башић; Бенковац: граничари Михо Лукић и Јовица Радосављевић.

³² У Градишкој регименти било је укупно 46 већински православних насеља, која су чинила 36% од укупно 130 насеља у регименти. Рад у штампи: Ј. Илић, „Славонско-сремска војна крајина половином 18. века”, *Зборник о Србима у Хрватској* 9.

Табела 1. *Поштински молбе о обнови манастира Дејановац који су у исто време били и представници локалних црквених и/или војних установа*³³

Име и презиме граничара	1754–1756.	1759.
Драгић Петошевић	Потписник молбе у име села Гређани	„Командант” или представник парохије Гређани, вероватно у сродству са парохом Кирилом Петош(ев)ићем
Вранеш Смочицац	Потписник у име села Гређани	Епитроп цркве парохије Гређани
Гојко Хоробабић	Потписник у име села Гређани	Вероватно у сродству са Кирилом (Гиром) Оробабићем, парохом Гређана
Кирил Јакотић	Потписник у име села Човац, каплар	Надлежни „командант” за парохију Човац
Милак Зделарић	Потписник у име села Човац	Вероватно у сродству са Стефаном Зделарићем, парохом Човца
Милисав Милојчић	Потписник у име села Машић	Епитроп цркве парохије Медаре
Марко Бачић	Потписник у име села Машић	Епитроп цркве парохије Машић
Михаило Лукић	Потписник у име села Бенковац	Епитроп цркве парохије Машић
Остоја Трумо	Потписник у име села Трнава	Вероватно у сродству са Стефаном Трумићем, „командантом” парохије Сврђић и Медаре
Марко Булић	Потписник у име села Врбовљани	Вероватно у сродству са Иваном Булићем, капларом и „командантом” парохије Врбовљани
Сава Оштролучанин	Потписник у име села Дубовац, каплар	Каплар и „командант” парохије села Дубовац

За разлику од виђенијих граничара који су молбу потписали у име својих села, официри су се потписали као представници региментског штаба. Они чак нису ни заповедали компанијама у чијем саставу су била православна насеља из околине Окучана.³⁴ Ипак, постојање интересних веза међу православним официрима, може се назрети у чињеници да су они, упућујући молбу о обнови манастира пакрачком епископу децембра

³³ КА, НКР, 1756 – 74 – 394, фолио 4–6; АСАНУК, МП „А”, 1759/383; Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачкој владичанства*, 90–93.

³⁴ КА, НКР, 1755 – 61 – 105/1, фолио 11–12, 17–34.

1753. године, дали замајац решавању школског питања у својој регименти. Приликом истраге јануара 1757. године неки од саслушаних осврнули су се на ову, ранију иницијативу, откривајући да су се граничари приликом доношења одлука угледали на своје претпостављене. Симеон Кракановић (Ракановић), 59-годишњак из Гређана, изјавио је да су, „још у време када је садашњи мајор Јован Миљевић био хауптман (капетан) у Дејановцу”, он и други официри тадашњем мајору (Јефти Љубибратићу), без присуства духовних лица, изнели предлог да се ова црква препусти калуђерима Стефану и Јовици, који су је тада настањивали, да у њој подучавају децу. Слично, каплар Илија Иванчевић из Окучана, стар око 40 година, посведочио је да је сагласност да поменути свештеници бораве при цркви и отворе школу дао „пре нешто више од три године”, у кући каплара Јовице Трифуновића из Окучана, тек на чврсто уверавање да су захтев већ потписали многи виши официри и старији граничари, као и заставник Јамборшић.³⁵

Граничарски официри представљали су елиту своје регименте. У периоду 1740–1758. многи од њих су напредовали, а друштвене промене преломљене су и кроз школско питање. Граничарски официри обично су годинама служили у истим чиновима, као активни или резервни официри. Њихово напредовање у служби било је убрзано само у доба ратова, као што је то био случај током Рата за аустријско наслеђе (1740–1748) и Седмогодишњег рата (1756–1763). Неки од потписника молбе помињу се са титулама које су укинуте („капетан ускочки”, „војвода”) током реорганизације Посавске границе 1747. године. Животни путеви Јефтимија Љубибратића, у време подношења молбе већ мајора, и Јефтимија Милорадовића, чија је каријера у ово време тек почињала, добрим делом већ су познати.³⁶ Поједини потписници молбе помињу се на ревизионим листама официрског кадра о попуњавању упражњених служби из 1757. и 1758. године, као официри који нису послати на ратиште, већ активирани за потребе служби у крајишту на Сави.

³⁵ АВ, ИДД – Ф. 5, кутија 10 (1276), фасц. 8 В, бр. 2.

³⁶ Љубибратић, Јефтимије (?), 1716 – Беч, 1779), *Српски биографски речник*, књ. 5 (Кв–Мао), Нови Сад 2011, 698–700 (Војин С. Дабић); С. Гавриловић, „Подаци о славонској грани војно-племићке породице Милорадовић у XVIII веку”, *Зборник Матице српске за историју* 57 (1998), 99–115.

Табела 2. Подаци о каријерама официра и официјалног молбе о обнови манастира Дејановац као школској центри из 1753. године

Име, презиме и чин официра потписника молбе (1753)	1741. ³⁷	1743. ³⁸	1753. ³⁹	1757. и 1758. ⁴⁰
Јефтимије Љубибратић, мајор			Мајор/ потпуковник	Потпуковник
Јован Миљевић, мајор	Капетан	„Капетан усочки“	Капетан /мајор	Потпуковник
Лука Клаић, капетан	Војвода	„Војвода дејановачки“	Капетан, са декретом о чину од 21.11.1748.	Официр који се у свакој ситуацији истицао пред непријатељем и са похвалом у свим службама, а коме се замера само то што није вичан читању и писању
Стипо Кокановић, капетан	Хаднађ (поручник)	„Хаднађ градишки“	Капетан, са декретом од 30.11.1748.	
Којо Манојловић, натпоручник			Натпоручник, са декретом од 12.11.1748.	Натпоручник. Није способан за службу на ратишту, нити код куће, због старости.
Теодор Лазаровић, натпоручник			Натпоручник, са декретом од 23.11.1748.	Натпоручник, стар 47 година, говори и пише „илирски“, а помало и немачки, доброг „кондуита“, храбар пред непријатељем. Предложен за унапређење, уместо капетана Франца фон Ланда
Милић Латинчић, капетан	Капетан	„Капетан градишки“		

³⁷ Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачког владичанства*, 33.

³⁸ Исто, 47–48.

³⁹ КА, НКР, 1753 – 61 – 244/19, фолио 163; КА, НКР, 1753 – 61 – 107.

⁴⁰ КА, НКР, 1758 – 61 – 823.

Марко Калабић, натпоручник			Натпоручник, са декретом од 6.11.1748.	
Симо Трифковић, потпоручник			Корнет (коњички заставник), са декретом од 7.11.1748.	
Пејо Грчић, заставник		„Стражемештер градишки”		
Георги/Ђуро Јамборшић, заставник			Заставник, из резервних пребачен у активне, без декрета	
Јефто Милорадовић, заставник			Заставник, из резервних пребачен у активне, без декрета	
Јован Адамовић, заставник			Заставник, из резервних пребачен у активне, без декрета	Предложен за унапређење у чин потпоручника, стар 34 године, доброг кондуита, искусан у егзерциру.
Илија Симић, заставник			Заставник, у овом рангу од 1.11.1750, без декрета	Заставник. Није способан за службу на ратишту, нити код куће. Из породице која се истакла у „Куруцком рату” (Ракоцијевом устанку), а отац му је погинуо у рату против Пруса у Чешкој. У Италији је 1743. задобио повреду десне руке, од када не учествује у ратним походима.

ШТАПСКА И НАРОДНА ШКОЛА У НОВОЈ ГРАДИШКИ

У молби за обнову манастира Дејановац од децембра 1753. године виши официри Градишке регименте истакли су срж проблема: „Ако нисмо у прилици да своју децу дајемо на даље школовање, последица је то да ми и

наша деца остајемо без науке”.⁴¹ Они су имали прилике да током учешћа у ратовима увиде да им положај не може бити гарантован у реорганизованој војсци Монархије, нити виша официрска места доступна, уколико нису описмењени на службеним језицима. Готово пола века касније, важност школовања за напредовање у служби нагласила је и Полексија, удовица капетана Милорадовића, описујући разлоге који су њеног оца, пуковника Јована Миљевића, навели да о свом трошку отвори и издржава школу у Новој Градишкој – „то да је школа у корист нације и за добробит службе, доказује и то што се у њој образују појединци сиромашних родитеља наше нације, тако да могу да са врлином служе као штабски и други официри у регименти, а који би, да мој отац није поднео такав трошак, морали да буду увек у статусу општинара (обичних граничара)”.⁴²

О стању писмености међу граничарима сведочи податак да је свих 64 саслушаних потписника молбе – виђенијих граничара и представника села, било неписмено, те да су своју сагласност са документом чији им је садржај саопштио протопоп потврдили стављајући знак крста. Невичност перу код појединаца била је толика да је њихову руку при бележењу крста морао да води сам протопоп „држећи перо одозго”. Примера ради, граничар Марко Бачић из Машића изјавио је да не зна да се потпише, али и то да „не зна да црта”, на шта је протопоп убележио његов знак. Неписменост се може сматрати главним разлогом због чега већина испитаника није знала тачан број својих година старости, па су испитивачи били принуђени да заокружени број година живота испитаника поближе описују са „око”, „близу” или „према његовом мишљењу”. Међутим, нису само обични граничари били неписмени. Капетан Лука Клајић приликом ревизије 1757/1758. године описан је као истакнути официр похваљен у свим службама, коме се замерало само то што је „невичан читању и писању”.⁴³ Ипак, број неписмених официра, због притиска војних обавеза, сигурно је био нешто мањи него број неписмених граничара.

Захтев за отварање школе при манастиру аргументован је чињеницом да на територији Градишке регименте, осим код сеоских свештеника, није било школе у којој би се учило „другим језицима и наукама”. Иако из молбе и изјава саслушаних граничара произилази да су деца подучавана при окупачкој и другим црквама код сеоских свештеника, чврстих доказа о постојању школа на овом простору нема. Неки од саслушаних граничара потврдили су да се за њих најважнији део иницијативе градишког протопопа односио на предлог о отварању школе. Сава Оштролучанин из Окупачана, пензионисани каплар, изјавио је да су се граничари окупљени у

⁴¹ КА, НКР, 1756 – 74 – 394, фолио 8.

⁴² АСАНУК, МП „Б”, 1797/74.

⁴³ КА, НКР, 1758 – 61 – 823.

Окучанима заједно са заставником Јамборшићем сложили са предлогом протопопа, „сматрајући да је школа неопходна”, па је свој знак крста ставио „као и остали”. Молбе су свакако поднете пре него што је школско питање у регименти било решено. Околности су се у међувремену промениле, па је каплар Иван Иванчевић на саслушању јануара 1757. године опозвао своје раније мишљење, сматрајући да школа у Дејановцу више није потребна јер је отворена једна при Штабу, коју похађа и његов син. Постојање школе при штабу у Новој Градишки потврдио је и пуковник Фон Рид. Он је указао на несувислост захтева за отварање школе у Окучанима, позивајући се на члан 83 Граничарског регуламента, којим је предвиђено да се у сваком штабу отвори школа и при њој изгради кућа за смештај духовника задужених за богослужење и подучавање деце. Даље је навео да је „цела ствар већ стигла дотле” да се ту, при школи у штабу Нова Градишка, налази 61 велико и мало дете, од којих понеко већ може да чита и пише на немачком језику, те користи за војну службу, а нека су већ одведена на ратиште.⁴⁴

Другим речима, између тренутка подношења молби 1753–1756. године и истраге спроведене јануара 1757. године, у Новој Градишки отворена је школа при штабу коју су похађала деца обе вероисповести. Ова школа била је једина државна (тривијална) школа на територији Градишке регименте, све док 1773/74. године, у склопу државне реформе школства, није отворено још 16 тривијалних школа.⁴⁵ У ноти испод табеларног прегледа основних података о учитељима тривијалних школа у компанијским местима ове регименте из 1777. године забележено је да православни још увек немају своју школу и да се њихова омладина школује у постојећим компанијским школама и на немачком језику.⁴⁶ Међутим, у другим изво-

⁴⁴ АВ, ИДД – Ф. 5, кутија 10 (1276), фасц. 8 В, бр. 2.

⁴⁵ С. Пецињачки, „Српска вероисповедна школа у Новој Градишки у XVIII веку (1749–1802)”, *Зборник Мајнице српске за историју* 20 (1979), 159–174; Изабрана литература о школама на територији Војне крајине у другој половини 18. века: А. Cuvaj, *Грађа за повјест школства Кралјевине Хрватске и Славоније од најстаријих времена до данас*, св. I, Загреб 1913; А. Огњановић, *Граничарске народне школе и њихови учитељи на територији Војводине од 1774. до 1872. године*, Нови Сад 1964; С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе на подручју Карловачке митрополије у 1772.*, Београд 1969; Исти, „Подаци о српским вероисповедним школама и учитељима Славонско-сремске и Шајкашке војне границе у 1780. години”, *Зборник Мајнице српске за историју* 16 (1977), 131–138.

⁴⁶ КА, НКР, 1777 – 23 – 865, Beilag No. 25, 26, 27. У прилогу бр. 25 забележено је: „... Keine greci ritus Schulle existiret noch nicht, sondern diese Jugend wird in denen Compag: Schullen in der Teutschen Sprache unterrichtet”. Према овом попису из 1777. године, на територији Градишке регименте налазило се 17 тривијалних школа у компанијским местима – Липовљани, Међурић, Ступник, Нова Градишка, Врбље, Лужани, Чаглић, Новска, Орубица, Ориовац, Драгалић, Нова Капела, Петрово Село, Горњи Рајић, Окучани, Врбова и Ловска. У њима су запослени државни учитељи, католичке вероисповести, махом пореклом са простора Чешке, Моравске или Угарске. Исте године, за ове школе је набављен већи број књига економске тематике.

рима потврђено је постојање народне школе за православне у Новој Градишки, како после тако и пре државне реформе школства. Подаци о њеном раду пре 70-их година 18. века малобројни су. Народна школа поменута је у опису школа на територији Карловачке митрополије из 1772. године (вероватније 1770/1771. године), као и у писму Полексије Милорадовић, кћерке оснивача ове школе, пуковника Јована Миљевића, из 1797. године.

У опису народне школе у Новој Градишки из 1772. године забележено је, између осталог, да је школу „елементарне или тривијалне наставе за православно омладину” у Новој Градишки основао 1749. и до своје смрти 1766. године издржавао пуковник Јован Миљевић. После Миљевићеве смрти школа се делом издржавала од прилога виших официра и трговаца, а делом од школских прилога сакупљених у православним црквама. До 1769. учитељи су били углавном протестанти, а од тада школу је опслуживао православни учитељ, родом из регименте. Учитеља су одобравала или смењивала три виша официра и три трговца у својству црквених и школских тудора. Школу су похађала деца из регименте и из суседног провинцијала, а уочи 1772. године имала је укупно 85 ђака. У њој је држана настава немачког и „илирског” језика, рачунања, читања и писања, затим основе немачке реторике према Готшедовом приручнику, преглед опште светске историје, као и „грчко-оријентално” верско учење на немачком језику.⁴⁷ У овом опису пажњу привлаче, пре свега, подаци о години оснивања школе и о амбициозном наставном програму, јер умногоме одговарају на питања која се тичу околности и сврхе њеног оснивања. Нажалост, није искључена могућност погрешне интерпретације пописивача, нарочито у погледу хронологије догађаја. Имајући у виду развој насеља и православне општине у Новој Градишки, народна школа није могла бити изграђена пре 1755. године, а будући да је испитаници и извештај од јануара 1757. године не помињу, очито ни пре 1757. године.⁴⁸

⁴⁷ АВ, ИДД – Ф. 5, фасцикла/кутија 1379; С. Пецињачки, *Православно-тривијалне школе на њодручју Карловачке митрополије у 1772*, 46; Исти, „Српска вероисповедна школа у Новој Градишки”, *Зборник Мајице српска за историју* 19 (1979), 161–162.

⁴⁸ Нова Градишка је одређена за плански изграђено штапско седиште Градишке регименте 1748. године, али тај статус није преузела пре Сербелонијеве реорганизације 1753. године. Православни насељеници су у ово место стигли до 1753, али ни у попису из 1755. нема помена парохије у Новој Градишки. Тек је у попису 1759. године наведена парохија Нова Градишка, која је обухватала Варош Штаб са 39 и село Првча са 12 православних домова, а седиште јој је била Црква Свете Тројице у Новој Градишки. Неколико података из те године сведочи о томе да је црква у Новој Градишки била новоизграђена. Зидана је од печене цигле, у складу са прописима о планској изградњи штапског места, док су све друге цркве Градишког протопопијата биле дрвене. Осим тога, у њој још увек није било надлежног пароха, па ни новца сакупљеног на име милостиње и свештеничких услуга. Црква је морала бити барем делимично изграђена током 1757. године јер је забележено да ју је освештао епископ Софроније Јовановић (АСАНУК, МП „Б”, 1755/57; АСАНУК, МП „А”, 1759/383; Р. Грујић, *Грађа за историју Пакрачкој владичанства*, 92).

Иако година изградње народне школе није прецизно утврђена, потврђено је да ју је до своје смрти 1766. године издржавао њен оснивач Јован Миљевић, који је од 1758. био пуковник, потоњи командант Градишке регименте, а од 1761. године носилац царског племства са предикатом *од Нове Градишке*.⁴⁹ Његова кћерка Полексија, у својој молби митрополиту Стефану Стратимировићу из 1797. године, указала је и на то да је без средстава за живот остала због тога што је целокупну имовину њен отац потрошио на издржавање школе.⁵⁰ Тачним се може сматрати податак да су учитељи у овој школи све до 1769. године били протестанти и странци, чија је обавеза била да држе наставу немачког језика.⁵¹ Већ тиме је ова школа одговорила на потребе крајишког друштва, онако како су их његови представници исказали у својим захтевима за обнову манастира Дејановац као школског центра. Будући да јој је оснивач био официр, школски тутори официри и трговци-грађани, а учитељи протестанти, јасно је да ова школа у прво време свога рада није била под окриљем цркве и државе. Изграђена је као посебан објекат, а зграда „старе народне школе од дрвета” помиње се и у Енгеловом опису штапског места Нова Градишка уочи 1786. године.⁵²

По свему судећи, српска школа у Новој Градишки после државне реформе школства сведена је на школу за припрему за даље школовање, коју су похађала деца грађана војног комунитета Нова Градишка, па број полазника у њој до краја века није био већи од 40.⁵³ У опису народно-вер-

⁴⁹ *Österreichisches Adels Lexikon*, Wien 1822, 229.

⁵⁰ АСАНУК, МП „Б”, 1797/74: „... Mein Vatter Johan v: Millievich ist als Obrister bey dem Gradiscaner Regmt: verstorben, noch als Major hat selber alhier zu Ney Gradisca durch seyne Anstrengung, zu Aufklärung der Nation eine eygene Schulle für die nicht unirten erichtet, dem Schullehrer auß eygenen Mitteln bezahlet; daß die Schulle zum Nutzen der Nation, zum Wohl des allerhöchsten Dienstes, und seyner Gesänung entsprochen habe, ist ein klarer Beweiß, weillen in derselben Individuen von armen Gränzt Ältern unserer Nation gebildet worden sint, so als Staabs- und andere Offrs bey denen Regimentern mit Vorzug dienen, die, wenn sich mein Vatter denen Unkosten nicht unterzogen hätte, immer in dem Gemeinen Standt verborgener geblieben wären; Auß obangeführten werden Euer Excellence gnädigst ersehen, daß mein Vatter mehr für daß Wohl der Nation, alß seyner eygener Kinder gesorget, dann wenn mein Vatter daß zu Unterhaltung eines Lehrers durch so vielle Jahre ausgezahlte Geldt, zuruck behalten, und weniger Liebe für unsere Glaubens Genossen gehabt hätte, so würde er ein grösseres Capital hinterlassen haben, welches mir bey meinen annahenden Alter gantz gut zu statten kömme; da er also mit Hindansetzung seyner Kinder daß lobliche Opfer der Nation gemacht, so flehe ich auch zu Euer Excellence alß ersten geistlichen Vorsteher der Nation, meinen bey dem Hohen Slavonischen General Comando bereiths unterlegte Bitte, durch Euer Excellence gewichtsvollen Vorspruch gnädigst zu unterstützen, damit ich meine kleinen gnaden Gehalt erhalten könnte”. – потписано у Новој Градишки, 27. августа 1797. године.

⁵¹ Присуство протестаната на територији Војне крајине није толерисано, али су они ипак боравили у већим местима, запослени у учитељској служби. Пре државне реформе школства локалне заједнице нису имале другог начина да своју децу уче немачком језику и неким другим предметима, осим удруженим издржавањем приватних учитеља.

⁵² Ф. Ш. Енгел, *Опис Краљевине Славоније и Војводства Срема*, 203.

⁵³ С. Педињанки, *Српска вероисповедна школа у Новој Градишки*, 164–165. Приликом ревизије школа 1777/1778. године учитељски надзорник Кениг је забележио, између осталог, да српску школу

ских школа из 1780. године ова школа је поменута као једина овог типа на простору Градишке регименте. Издржавана је из црквених прилога новоградишких грађана и из фонда прилога православних домаћинстава регименте, а у њој се учило читању, писању, песмама и верским поукама.⁵⁴ Иницијативе за отварање других српских школа у овој регименти јављале су се и после 1780. године, али се на њих, као на видове отпора школовању православне деце у државним институцијама, у време постојања система државног школовања неповољно гледало.⁵⁵ Неуспели покушај оснивања школе при манастиру Дејановац и отварање прве народне школе у Новој Градишкој део су најраније историје школства у Градишкој регименти. Захтеви за изградњу парохијалних цркава били су бројни, али је молба за обнову манастира Дејановац, као комплекса који ће имати улогу духовног и образовног средишта за православне, била једина ове врсте на простору Славонске војне крајине.

Original scientific paper

DEJANOVAC "A CHURCH CALLED MONASTERY" AND THE QUESTION OF EDUCATION OF ORTHODOX CHILDREN IN GRADIŠKA REGIMENT IN THE MID-18TH CENTURY

by

Jelena Ilić

E-mail: jelena.ilic@iib.ac.rs

SUMMARY : The question of education of Orthodox children in Gradiška regiment arose in the mid-18th century with the request for renewal of Dejanovac monastery as a kind of educational centre in this regiment. Such application was submitted first to the bishop of Pakrac in December 1753 by regimental officers, and soon they were joined by the representatives of borderline Orthodox villages around Okučani. State authorities

---

похађају деца имућних родитеља, махом трговаца из Нове Градишке, пре него што их отпреме у државну школу. У овој школи се учило читање и писање „на руски начин”, као и основе веронауке и рачуна на лош начин, што због недостатка учбеника, што због ограниченог образовања учитеља и пароха. Слање комунитетске деце у „немачке” школе Славонска генерална команда прописала је као обавезно својим актом од јануара 1779. године. У попису Пакрачке епархије из 1797. године забележено је да у Новој Градишкој постоји школа (државна), у коју народ „приљезно” шаље децу (АСАНУК, МП „А”, 1797/33).

⁵⁴ С. Пецињачки, *Подаци о српским вероисповедним школама и учишћелима*, 136.

⁵⁵ L. Čelap, Gradiška graničarska regimenta, *Zbornik Historijskog instituta Slavonije* 9 (1972), 30. Године 1785. подмаршал Љубибратић је за српске школе тестаментом оставио 1.250 форинти, од којих за школе у Градишкој регименти 500 форинти. Године 1797. натпоручник Данило Родић оставио је 1.043 форинти за оснивање школе у свом родном месту Рогољи.

were examining this application at the end of 1756 and during the first half of the 1757 by organizing commissions for research in the field. The final decision was negative and, apart from the conclusion that the monastery had never existed, it was helped by the fact that, in the meantime, a public school was opened at the headquarters of Nova Gradiška. However, in addition to the school at the headquarters, due to the efforts of Gradiška regiment Orthodox officers led by then major, later colonel Jovan Miljević, a people's school was established in the same town and it was independent from the church and state authorities.

KEYWORDS: Gradiška regiment, Dejanovac monastery, XVIII century, schools, orthodox church